

Lisa 1

Tegevuspiirkonna kirjeldus ja prognoositavad trendid

Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkond on kauni loodusega piirkond Eestis, siin on hulgaliselt jõgesid, järvi, rabasid ja soid ning palju metsa. See on Võrumaa ajaloolise kultuuripiirkonna süda - võru keel ja tugevad kultuuritavad on oluliseks identiteedi kujunemise alustalaks.

Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonna moodustavad Antsla, Rõuge (va endine Misso vald) ja Võru vald (va endine Orava vald). Tegevuspiirkonda kuulub kokku

442 asulat,
sh 1 linnaline
(Antsla)

9 alevikut

432 küla

Tegevuspiirkond paikneb Võru linna vahetus läheduses, mis on siinse piirkonna tõmbekeskus. Tegemist on piirkonnaga, mida iseloomustab hajaasustus ning suur külade arv. Külade arv on haldusreformi tulemusena küll vähenenud, kuid siiski esineb külasid ka selle 432 seas, kus püsielanikke on väga vähe või pole üldse. Statistikaameti andmetel ei ole Rõuge valla 241-st külast 20-s püsielanikke ning Võru valla 153-st külast puuduvad püsielanikud kolmes külas.

Järgneva kirjelduse ja analüüsi osas juhime lugeja tähelepanu andmete koosseisule, mis analüüsi aluseks on võetud. Osade näitajate puhul on vaadeldud otseselt tegevuspiirkonda iseloomustavaid andmeid (jättes Võru linna, Setomaa valla ning Orava ja Misso piirkonna arvestamata). Selliste andmete puhul on viidatud tegevuspiirkonnale. Osade näitajate puhul polnud väljavõtte tegemine võimalik ning andmetena on kasutatud Võru maakonna kui terviku kohta käivaid näitajaid.

1.1

Rahvastikutrendide kirjeldus

Rahvastikutrendide kirjelduses on vaatluse all andmed, mis kirjeldavad eelkõige siinset elanikkonda ja nende toimetulekut võrrelduna Eesti keskmiste näitajatega. Üldjuhul on käsitletud omavalitsuste liitumisjärgset perioodi, tagamaks adekvaatne võrdlusalus ehk peamiselt 2018. ja 2022. aasta andmeid, erisustega ka teisi perioode. Rahvastikutrende iseloomustavate näitajatenä on analüüsitud tervisenäitajaid, aktiivsust tööturul (sh puude ja vähenenud töövoimega inimeste puhul), üldiseid haridusenäitajaid (täiskasvanuid iseloomustavaid), samuti rahvastikutrende ning -prognoose.

Tegevuspiirkonna territooriumil elab kokku **18 495 inimest** (Statistikaamet, seisuga 01.01.2022), neist ligi 71% elab külades. **Rahvaarv väheneb ja seda oluliselt kiiremas tempos kui Eestis keskmiselt. 20 aastaga on rahvaarv vähenenud ca 4000 elaniku võrra.** Viimastel aastatel on küll rahvaarvu vähenemise tempo aeglustunud, kuid see on endiselt kordades kõrgem kui Eestis keskmiselt. Näiteks võrreldes 2012. aastaga on 2022. a rahvaarv ca 6% väiksem.

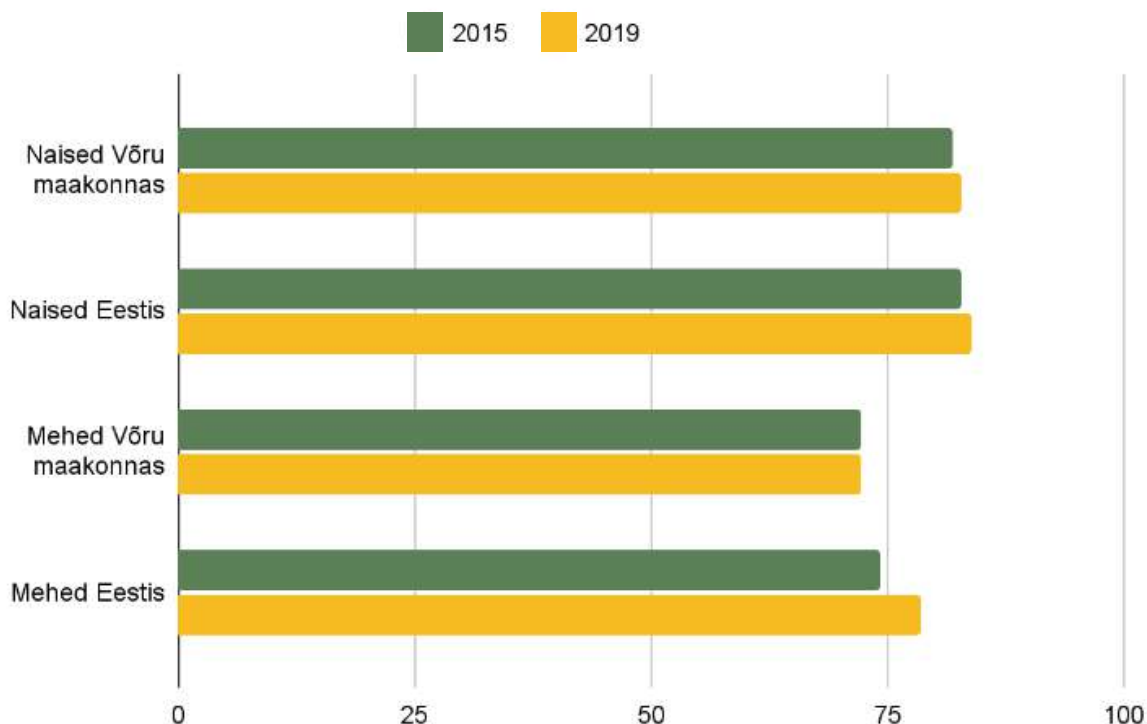
RAHVAARV TEGEVUSPIIRKONNAS JA SELLE MUUTUS

Joonis 1. Statistikaamet, 2022. Tegevuspiirkonna rahvaarvu näitaja ja muutused

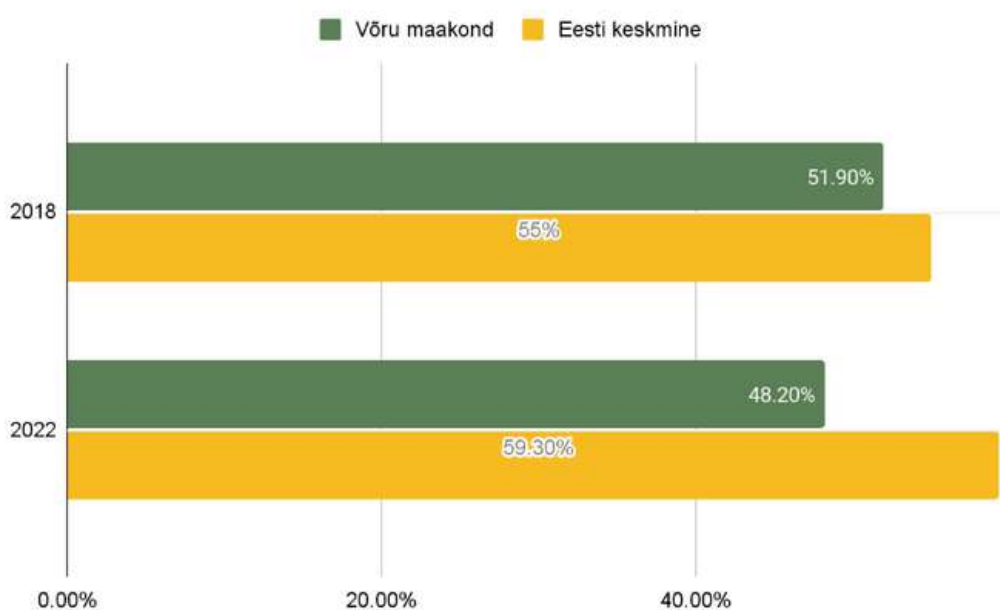
Oodatav keskmine eluiga Võru maakonnas on aastate lõikes olnud suhteliselt stabiilne, jäädes siiski pisut alla Eesti keskmisele näitajale. Murettekitav on tervena elada jäänud aastate näitaja. **Võru maakonnas elatakse tervena oluliselt vähem kui Eestis keskmiselt ning vahe Euroopa keskmisega on veelgi suurem. Võrumaa mehed elavad tervena vaid 46 ja naised 49 eluaastat.** Eesti keskmisega võrreldes on see ligi 10 aastat vähem ning Euroopa keskmisega võrreldes meestel 18 aastat ning naistel 16 aastat vähem ning see näitaja ei ole viimase kuue aasta jooksul oluliselt paranenud.

Nii keskmist eluiga kui ka tervena elatud aastaid iseloomustab oluline vahe meeste ja naiste vahel – mehed elavad (ja elavad tervena) märksa vähem kui naised. Kuigi naised jõuavad tänu oma pikemale elueale elada pikema perioodi jooksul, kimbutavad neid üldjuhul tervisepiirangud.

Joonis 2. Oodatav eluiga vanuses 0 aastat (Võru maakonna tervise ja heaolu ülevaade 2018 ja 2022).

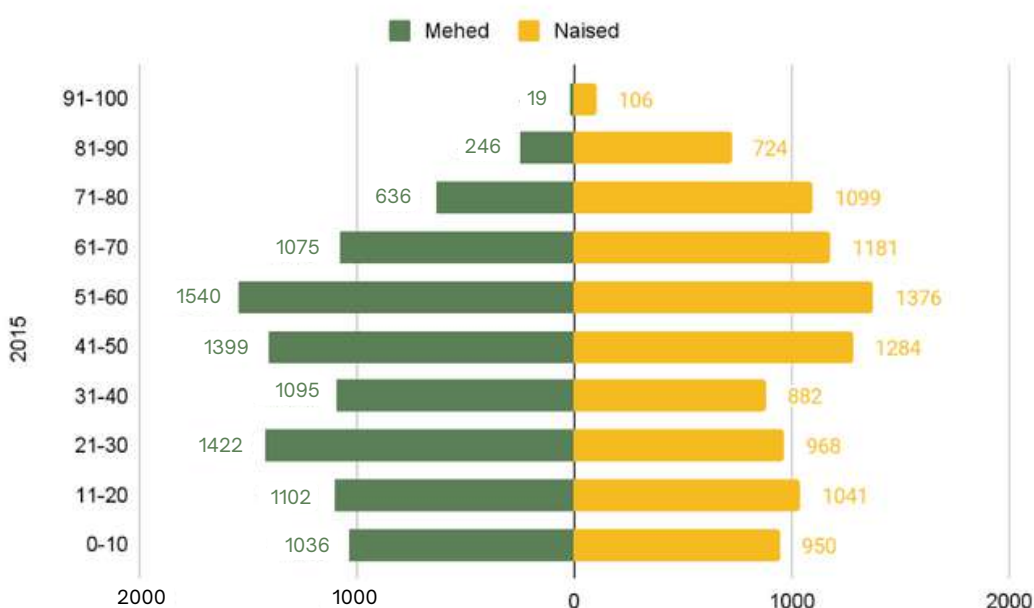
Kõrvutades Võru maakonna inimeste positiivse tervise enesehinnangu osakaalu Eesti keskmisega, näeme, et see on võrreldes 2018. aastaga langenud. Võrumaa rahvastiku vähenemist võimendab tervisest tingitud väärtuslike aastate kadu. Tervena elatud aastate tõus vähemalt Eesti keskmisele tasemele leevendaks elanike vähenemisest tingitud töökaite puudust märkimisväärselt.

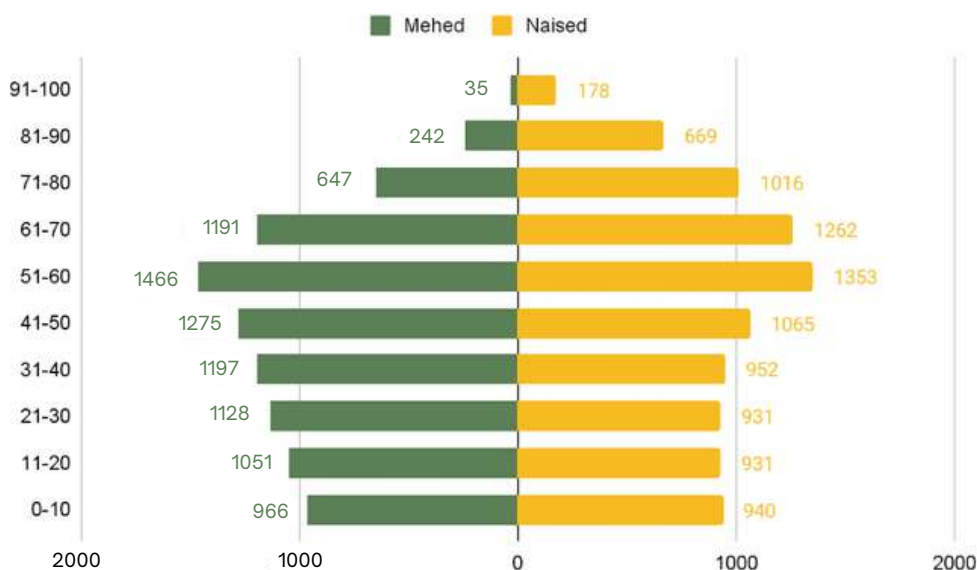
Joonis 3. Tervisehinnang (hea või väga hea) (Statistikaameti andmed; Võru maakonna tervise ja heaolu ülevaade 2018 ja 2022)

Tervisega (sh vaimse) seotud teemad on piirkonna arengus võtmetähtsusega, mõjutades olulisel määral inimeste heaolu, toimetulekut ning rahulolu eluga tervikuna. Siinjuures on oluline käsitleda terviseedendust laiemalt (sh meelemärkide tarbimine, vaimne tervis jm), millel on väga selge majanduslik mõõde, mis probleemide korral väljendub eemalejäämisest tööjõuturult, suurenenud haiguspäevade arvus, sissetulekute vähenemises, sotsiaalses tõrjutuses.

Rahvastik piirkonnas on vananev nagu Eestis üldiselt - noored põlvkonnad on väiksemad kui vanemad põlvkonnad. Samas on laste pealekasv suhteliselt stabiilne - lapsi ja noorukeid on arvukselt vähem kui noori täisealisi, kuid uus pealekasvav 0-10 a põlvkond ei ole märkimisväärselt väiksem kui 10-20 aastaste põlvkond. 2015. a püramiidil eristuv suurem 18-26-aastaste meeste arv on 2022. aastaks, mil need noored on vanuses 25-33, jäänud väiksemaks.

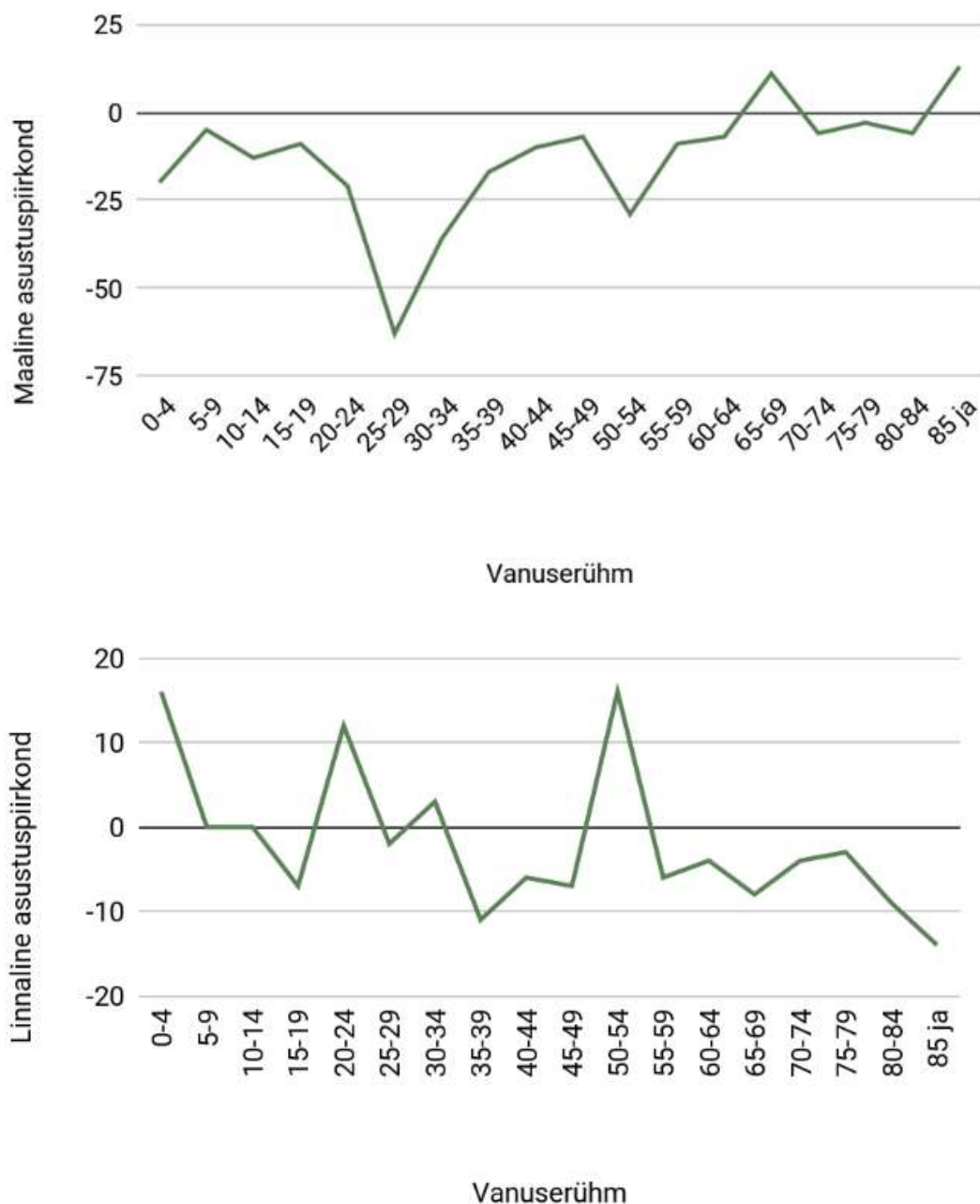

Joonis 4. Tegevuspiirkonna rahvastikupüramiid 2015 a (Statistikaamet)

Joonis 5. Tegevuspiirkonna rahvastikupüramiid 2022 a (Statistikaamet)

Rahvastikupüramiididelt on näha, et **maapiirkonnale iseloomulikult toimub Võru maakonnast märkimisväärne ränne väljapoole maakonda, seda just nooremate vanusegruppide osas**. Võru maakonnast rännatakse kõige enam Harjumaale (sh Tallinnasse) ning Tartu maakonda, järgnevad Põlva- ja Valgamaa. Need sihtkohad on püsinud viimase viie aasta jooksul muutumatuna, siiski võib täheldada väljarände aeglustumist, olles saavutanud tipu 2019. aastal (mil Võru maakonnast lahkus 1007 inimest) ning küündides 2021. aastal veidi üle 800 inimese. Vaadates sisserännet Võru maakonda on esindatud samad maakonnad, linnad, ent sisserände suurusjärk on oluliselt madalam kui väljarände osakaal. Sisseränne oli samuti kõige suurem 2019. aastal, mil maakonda tuli 693 inimest, 2021. aastal oli see 548 inimest.

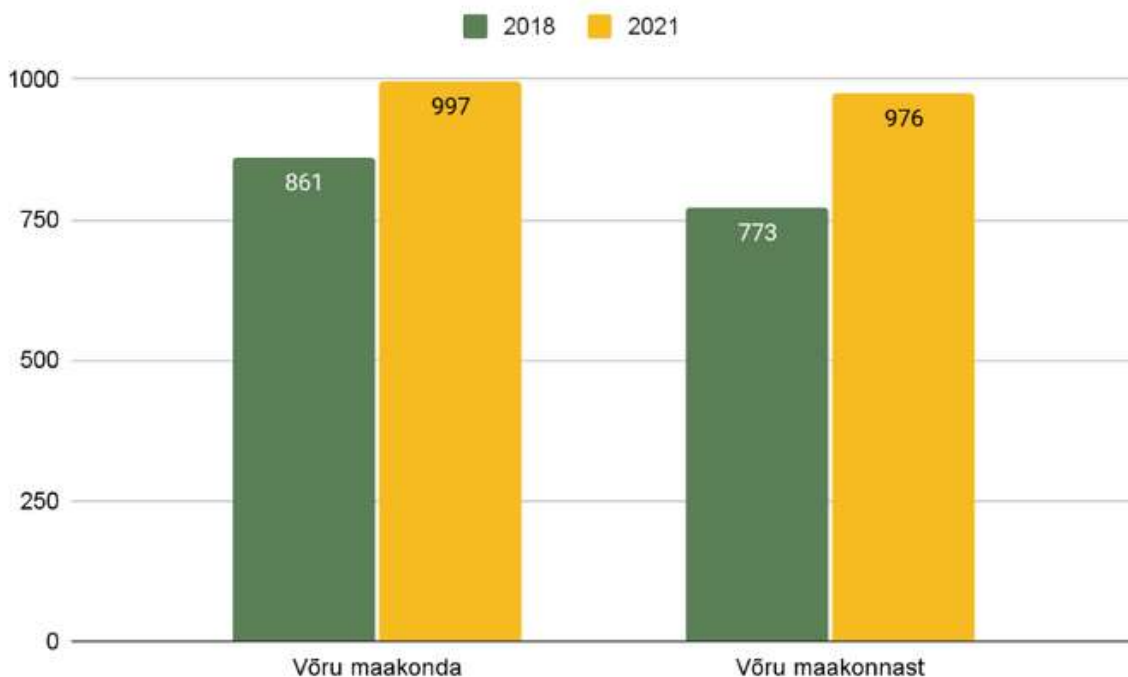
Joonis 6-7. Ränne maalises ja linnalises asustuspiirkonnas, Võrumaa (Statistikaamet, 2022)

Vaadates Statistikaameti rahvastikuproгноosi Võru maakonna kohta 2020-2080 aastani, täpsemalt andmeid 2034-2042 aastate kohta, tuleb tõdeda, et rändesaldo püsib ka nende hinnangute järgi negatiivne. 2027. aastaks ennustatakse, et rändesaldo on -117 inimest. Tuginedes Inimarengu aruande (2016/2017) analüüsile rändesaldo vähenemise kohta, on eksperdid selgitanud seda eelkõige kodumaale naasvate inimestega. Seega peegeldub saabujate arvus eelneva väljarände dünaamika.

Rändesaldo on aasta jooksul mingisse paikkonda saabunud ja sealt lahkunud inimeste arvude vahe.

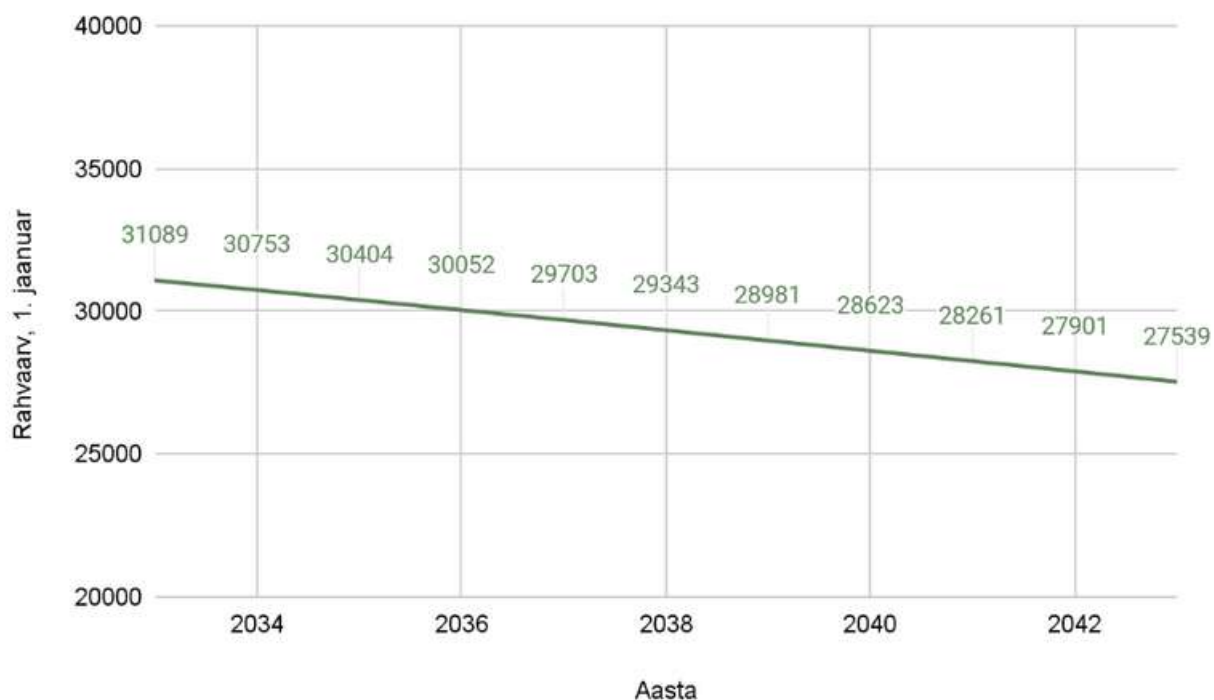
Eestlaste rändesaldo on väljarände ülekaalu tõttu püsinud pikalt miinuspoolel, kuid aastatevahelised erinevused rändest tingitud rahvastiku kao suuruses on olnud muljetavaldav, ulatudes kogu Eesti vaates -3700 inimesest (2012) -400-ni (2015). Kõikumiste ulatuse tõttu on keeruline ennustada, milliseks – mõõdukalt negatiivseks, nullilähedaseks või mõõdukalt positiivseks – kujuneb eestlaste rändesaldo eelseisvatel aastatel.

Joonis 8. Ränne (Statistikaamet, 2022)

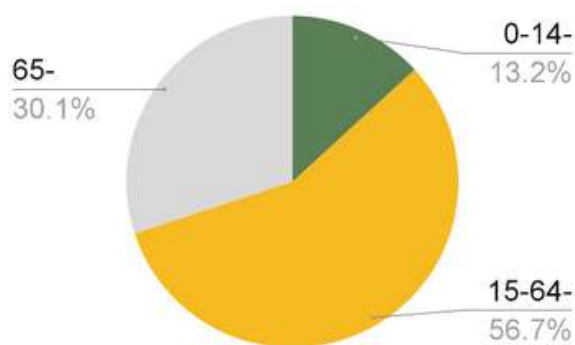
Rahvastiku seisukohast on rände oluliseks mõjuteguriks elukohta vahetavate inimeste vanus ja sugu ning asustuspiirkond: nooremad inimesed on need, kes kalduvad pigem elukohta vahetama ning enamik väljarändajaid lahkub maalistest asustuspiirkondadest; linnaliste piirkondade rahvastik on stabiilsem (Võru maakonna heaoluprofiil, 2022). **Seetõttu on suur tõenäosus, et väljarännanud on pigem noored ning aastate lõikes jäävad maakonda alles vanemad inimesed.**

Rahvastikuprognosis tervikuna näitab järgneva paarikümne aasta jooksul kahanevat trendi.

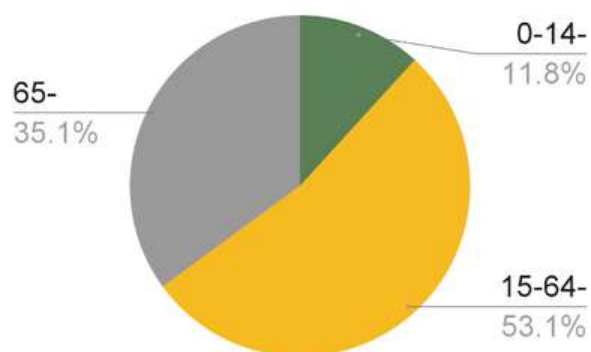

Joonis 9. Rahvastikuprognosis (Statistikaamet, 2023)

Vaadates rahvastikuprognosisi vanusegrupiti 2033 ja 2043 aastate kohta, paistab silma 65 ja vanemate inimeste osakaalu tõus ligi 5% võrra ning 15-64-aastaste osakaalu vähenemine ligi 4% võrra. See tähendab märkimisväärselt suuremat kulu sotsiaalvaldkonnale ning -teenustele ja seda tingimustes, kus maksutulu laekub tõenäoliselt vähem aktiivses tööeas elanikkonna vähenemise tõttu. 0-14-aastaste vanusegruppis on tõenäolised muutused väiksemad, jäädes ligi 1-2% juurde.

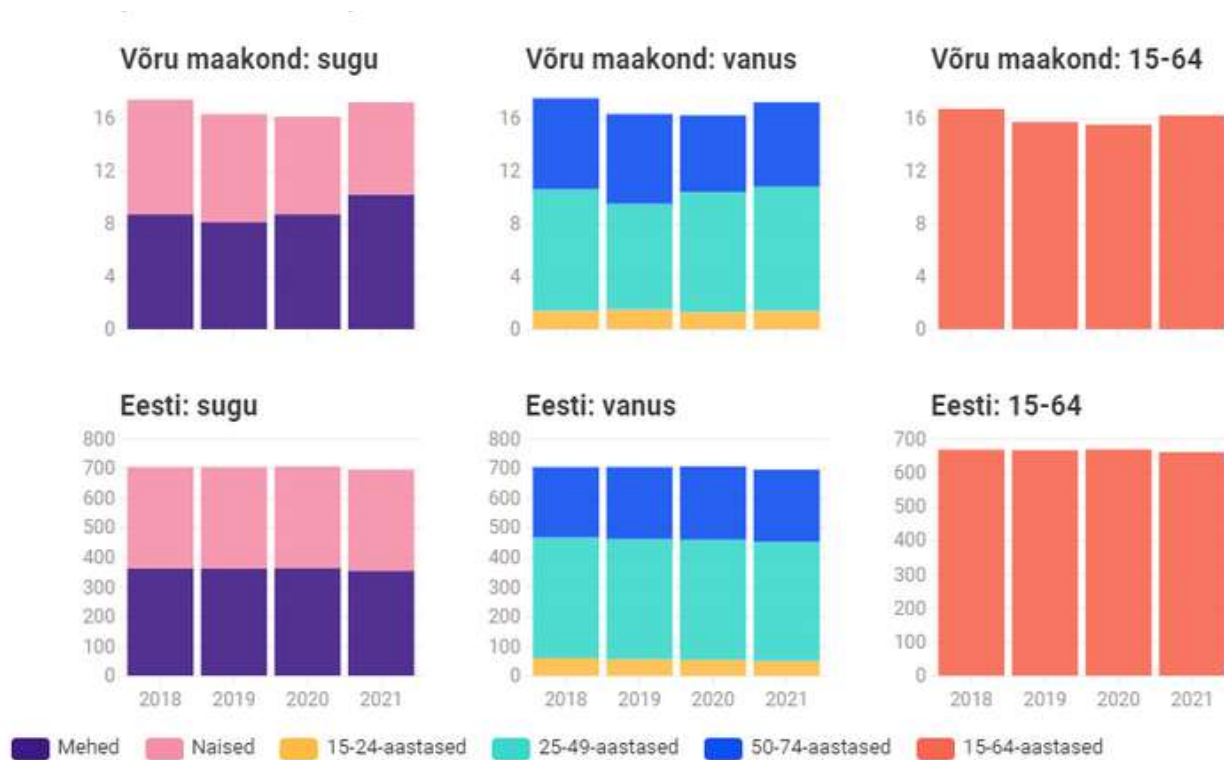
Joonis 10. Rahvastikuprognosis vanusegrupiti 2033 aastaks (Statistikaamet, 2023)

Joonis 11. Rahvastikuprognosis vanusegrupiti 2043 aastaks (Statistikaamet, 2023)

Võru maakonnas on hõivatute osakaal püsinud viimasel neljal aastal üsnagi sarnases suurusjärgus, mõnevõrra on vähenenud naiste hõivatute osakaal. Mõningane langus toimus 2019. ja 2020. aastal 15-64-aastaste seas keskmiselt. Kusjuures Eestis keskmiselt on langust märgata pigem 2021. aasta vaates 15-64-aastaste vanuserühmas.

Tööhõivemäär Eestis keskmiselt oli 2021. aastal 74% 15-64-aastastest, Võrumaal jõudis see 2021. aastaks 70%-ni, mis on viimase nelja aasta kõrgeim (2018. aastal 69,3%, 2020. aastal 67,5%). Vaadates soolist jaotumist, on Võru maakonnas meeste hõivatus peale 2019. aastat kasvanud, samal ajal naiste hõivatus aga langenud (võrreldes 2018. aastaga 1700 naise võrra). Vananeva ja väheneva rahvastiku tingimustes, kus maapiirkondades avalike teenuste tagamine on järjest keerulisem võib üks võimalik selgitus olla hoolduskoormuse suurenemine. Ülalpeetavate määr kõikides tegevuspiirkonna omavalitsustes on tõusvas trendis ning üldjuhul on soolises vaates naised need, kellele suurem hoolduskoormus perekonnas langeb. Kui vanusegrupiti on hõive Eestis keskmiselt 2021. aastal ehk koroonakriisi järgselt pigem kerges languses, siis Võru maakonnas on märgata kerget tõusu kõikide vanusegruppide lõikes.

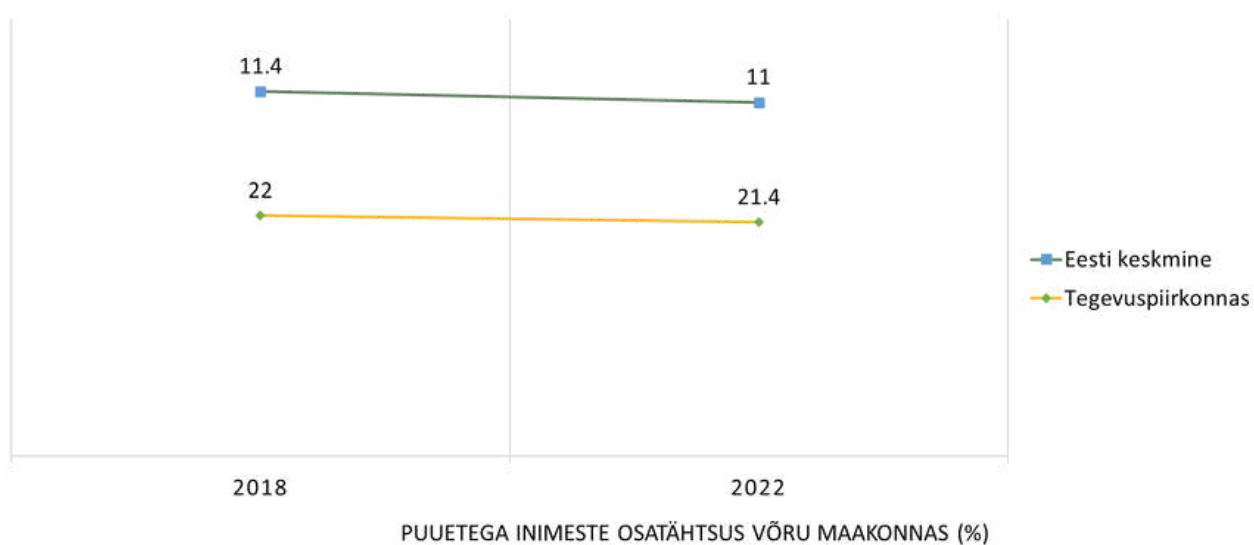
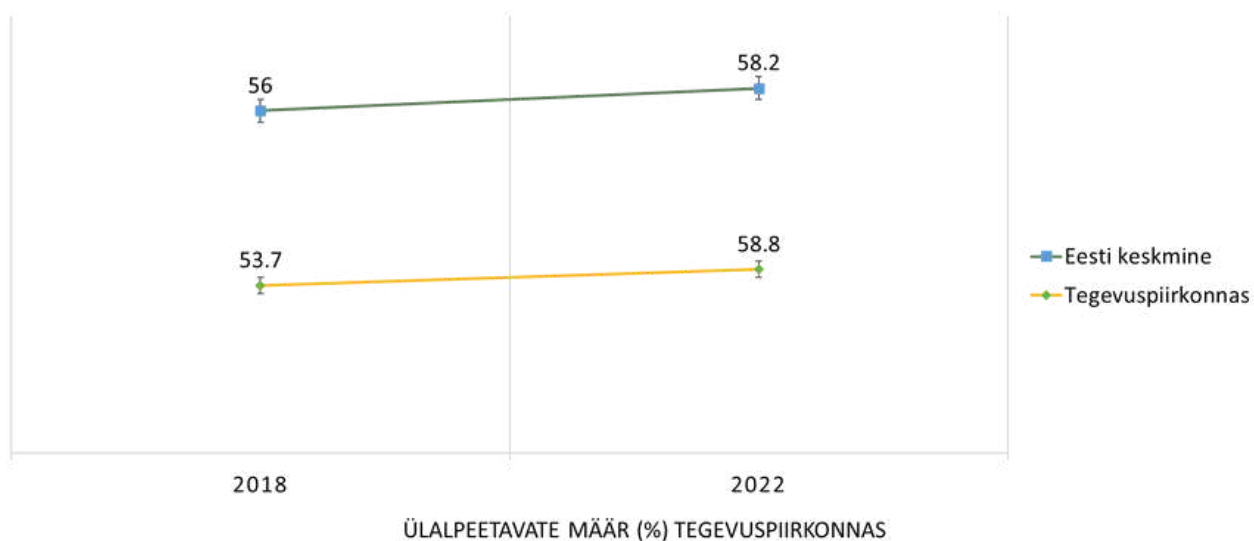
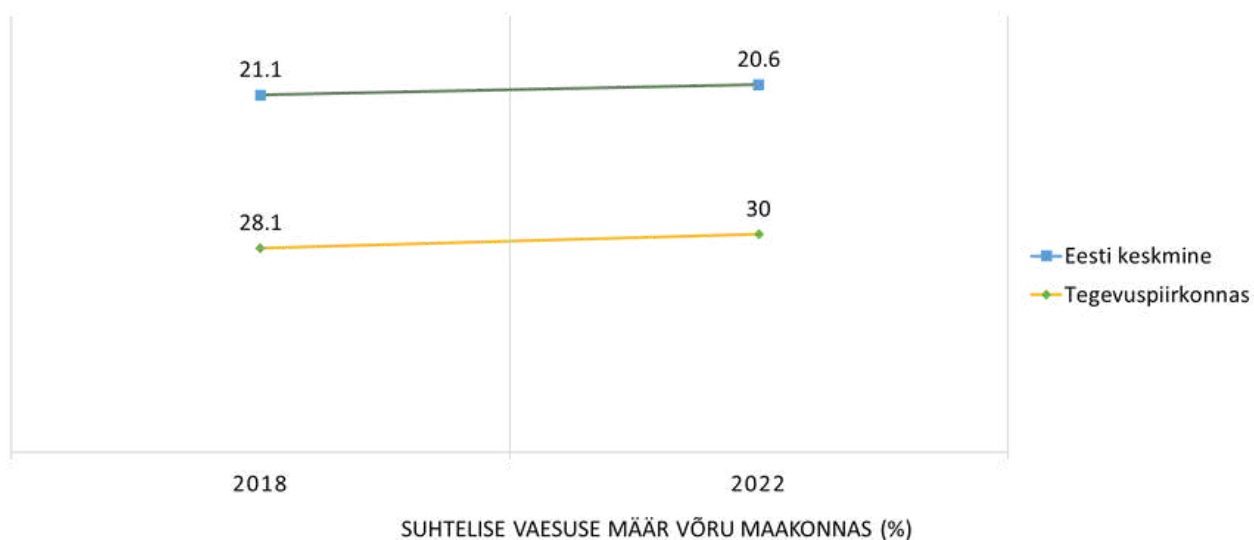

Joonis 12. Võru maakonnas ja Eestis hõivatud vanuserühma ja soo lõikes, tuhandetes (2018-2021), Statistikaamet 2022

Ülalpeetavate määr on Eesti keskmisega enam-vähem samal tasemel, Rõuge ja Antsla vallas veidi suurem. **Aasta-aastalt ülalpeetavate määr kasvab ja seda kõikides tegevuspiirkonna omavalitsustes.** Kui 2018. aastal oli ülalpeetavate määr Antslas 55,9, Rõuges 53 ja Võru vallas 53,1, siis 2022. aastal on näitajad vastavalt 60, 59,3 ja 58,1. Võru maakond eristub paljuski puuetega inimeste osatähtsuse ning suhtelise vaesuse määra vaatest. Puuetega inimesi on ligikaudu 10% rohkem kui Eestis keskmiselt. Selle üheks põhjuseks võib pidada seda, et elujõulised ning karjäärile orienteeritud inimesed liiguvad tihti piirkonnast kaugemale, puuetega inimesed on aga paiksemad ning pole nii alati elukohta vahetama.

Suhtelise vaesuse määr on viimastel aastatel olnud kasvutrendis ning ka siin on vahe Eesti keskmisega ligi 10% juures. Statsistikaameti andmetel peavad enim vaesust taluma eakamad inimesed ja ühe vanemaga pered.

Joonised 13-15. Ülalpeetavate määr tegevuspiirkonnas ja suhtelise vaesuse määr maakonnas. Statistikaameti andmed; Maakonna tervise ja heaolu ülevaade 2018 ja 2022.

Järgnevalt uurime kahe vanusegrupi vaates töötamisaktiivsust, sh puude või vähenenud tööhõivega inimeste seas tegevuspiirkonna andmetele tuginedes. Vaatluse all on 16-64 vanusegrupp (koguarv 2022. aastal 11 454 inimest, mida on 110 inimese võrra vähem kui 2018. aastal) ning 65+ vanusegrupp (koguarv 2022. aasta andmetel on 4137 inimest, mida on 74 inimese võrra rohkem kui 2018. aastal).

Vaadates puuetega, vähenenud töövõimega inimeste aktiivsust tööturul Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonnas, näeme, et 65+ sihtrühma puhul, kellel on puue või vähenenud töövõime, osales 2018. aastal tööturul aktiivselt 64 inimest, 2022 aastal 63 inimest. Seega, märkimisväärset muutust vanemaealiste puude või vähenenud töövõimega inimeste osalemisel tööturul pole toimunud. Küll aga on kasvanud 65+ sihtrühmas tööturul osalemise aktiivsus nende puhul, kellel puudub puue või vähendatud töövõime diagnoos ligi 100 inimese võrra. Siinjuures on oluline silmas pidada, et nelja aastaga on 65+ sihtrühma üldarv tegevuspiirkonnas 74 inimese võrra suurenenud, ent siiski võib pidada töötavate eakate arvu tõusu märkimist väärt trendiks. Selle suundumuse üheks selgituseks on tõenäoliselt töökäte üleüldine puudus, oma mõju on selles suurenemises kindlasti ka teatud ameti kandjate vanuse tõusus (näiteks õpetajad).

2018	65+ puude või vähenenud töövõimega töötajate arv	Ei töötanud	2093
		Töötas	64
2022		Töötas	63
		Ei töötanud	1845

Tabel 1. Statistikaamet, 2022. aasta, 65+ puude või vähenenud töövõimega inimeste aktiivsus tööturul Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonnas.

2018	65+ töötajate arv	244
2022		350

Tabel 2. Statistikaamet 2022, 65+ töötajate arv Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonnas

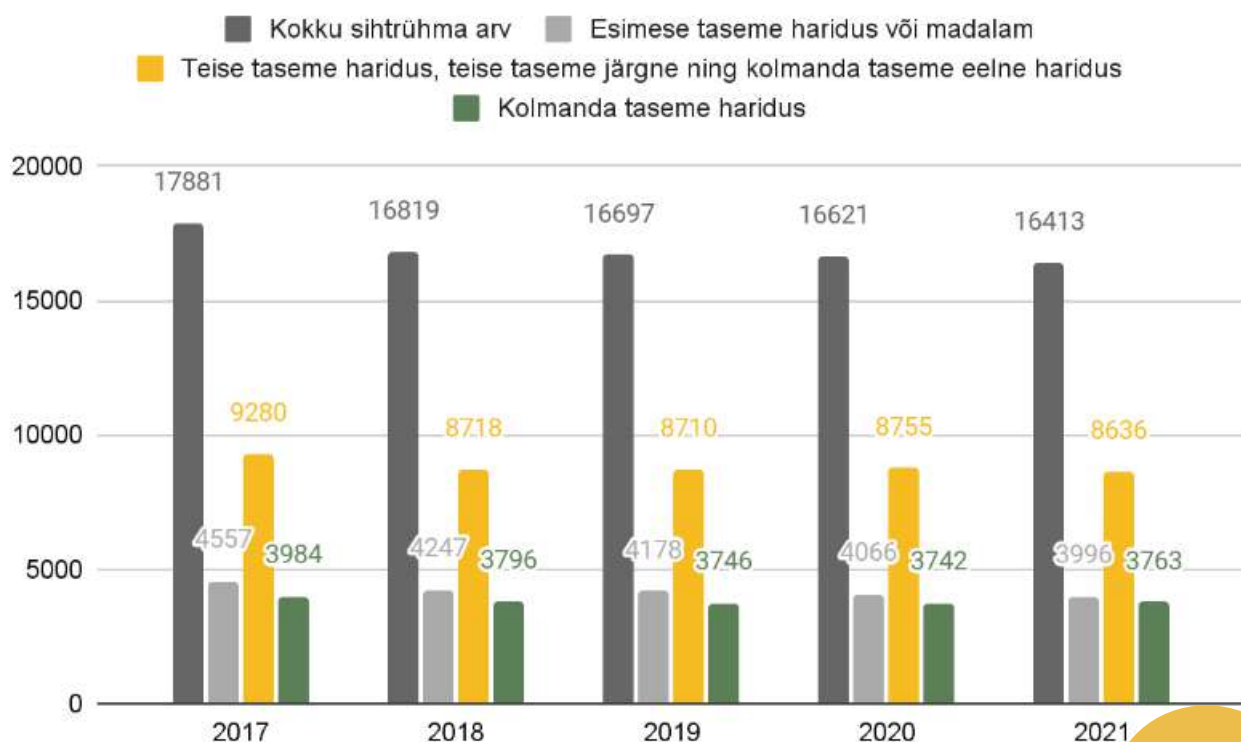
Vaadates 16-64 aastaste sihtrühma, siis näeme, et puude ja vähenenud töövõimega (või mõlemaga) inimeste osakaal tööturul on üldnumbrina mõnevõrra tõusnud. Märkimisväärne on tõus aga ainult vähenenud töövõimega 16-64 aastaste inimeste kaasamises Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonnas, kus tööturul aktiivselt osalejate arv on nelja aastaga sisuliselt kahekordistunud.

2018	16-64	ainult vähenenud töövõime	362
		mõlemad	534
		ainult puue	42
		KOKKU	938
2022	16-64	ainult puue	10
		ainult vähenenud töövõime	643
		mõlemad	459
		KOKKU	1112

Tabel 3. Statistikaamet, 2022. aasta, 16-64 aastaste puute ja vähenenud töövõimega inimeste osalemine tööturul Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonnas

Väheneva ja vananeva rahvastiku tingimustes on vanemaealised 16-64 aastaste sihtrühmas muutunud Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonnas aktiivsemaks ning leidnud rakendust tööturul senisest rohkem.

Vaadates Võrumaa Partnerluskogu tegevusrühmas elavaid 15+ vanuses inimesi haridustaseme vaatest viimasel viiel aastal, paistab silma teise taseme haridusega inimeste märkimisväärne osakaal ning see ei ole viimase viie aastaga oluliselt muutunud.

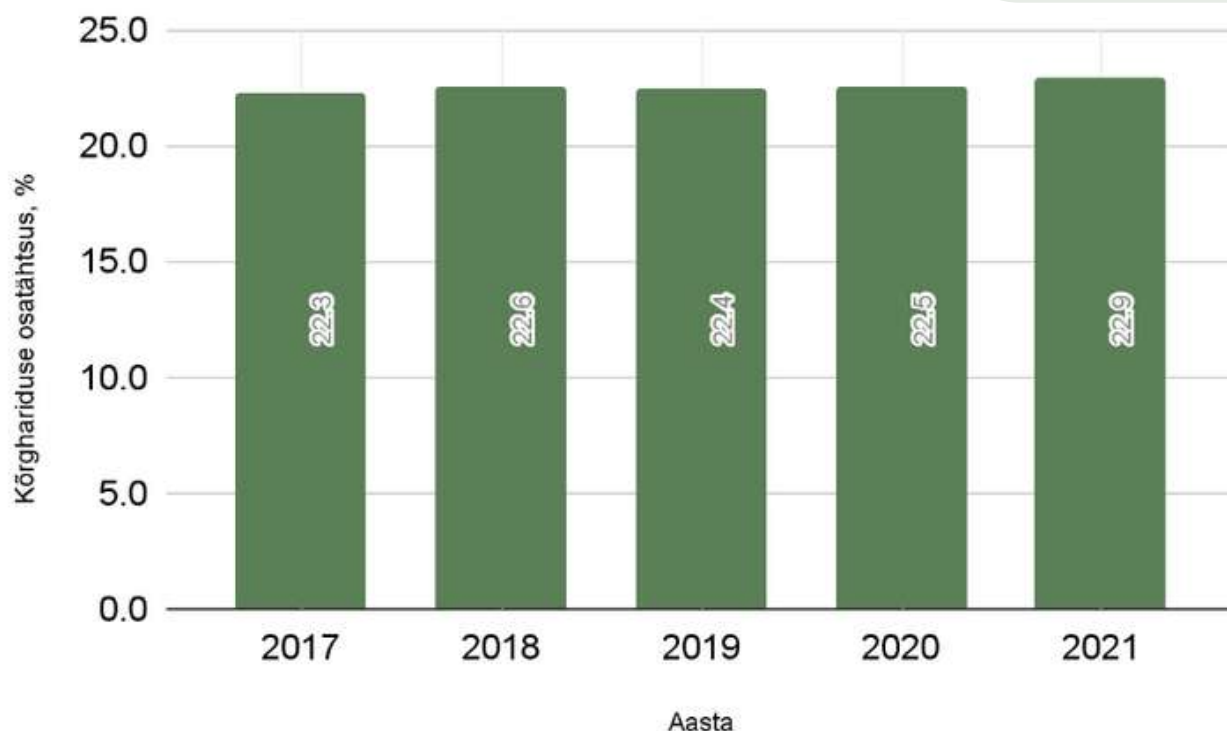

Joonis 16. Vähemalt 15-aastased tegevuspiirkonnas, haridustaseme järgi (1. jaanuar 2022 andmed, Statistikaamet, 2022)

Kõrgharidusega inimeste osakaal tegevuspiirkonna 15+ elanikkonna seas on tagasihoidlikus kasvutrendis. Kusjuures, 2021. aasta andmetel on kõige suurem kõrgharidusega inimeste osakaal Rõuge vallas (24,7%), järgneb Võru vald (23,3%) ning Antsla vald (20,1%).

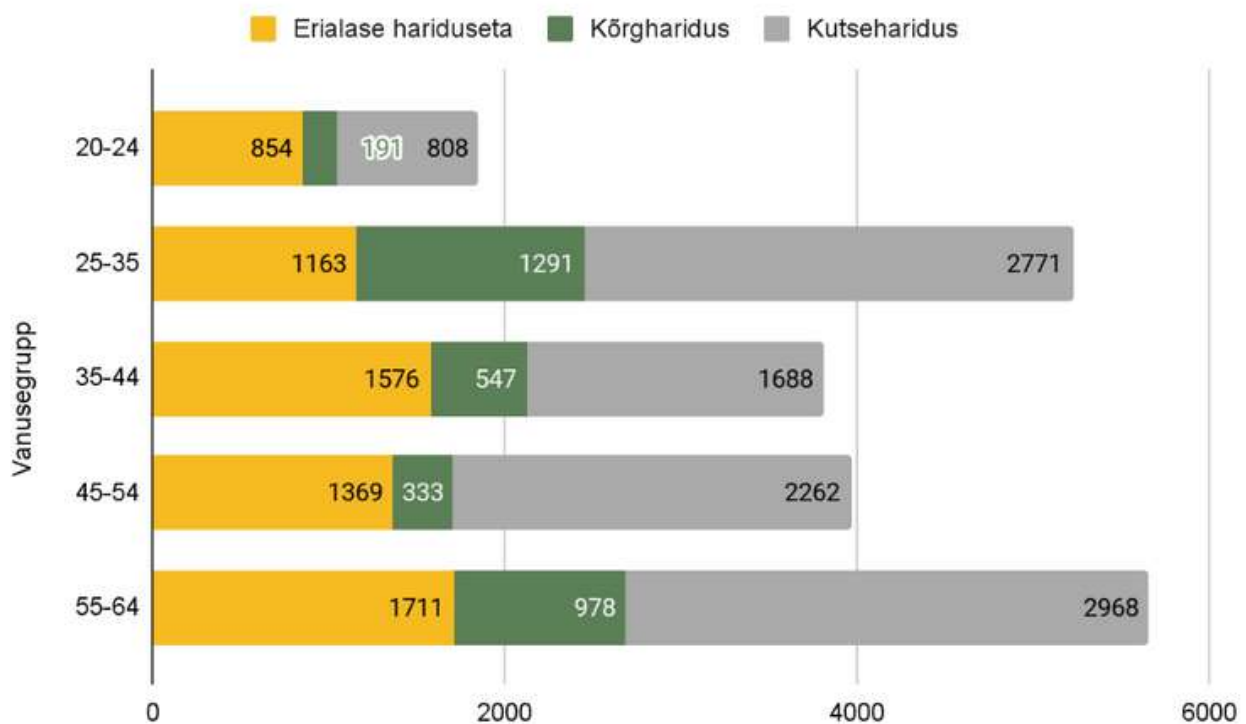

Esimese taseme haridus-
põhiharidus; teise taseme
haridus- keskharidus;
kolmanda taseme haridus-
keskeri- ja tehnikumiharidus
keskhariduse baasil ning
kõrgharidus (ISCED 2011
liigitus).

Joonis 17. Vähemalt 15-aastaste kõrgharidusega inimeste osakaal tegevuspiirkonnas (Statistikaamet, 2022)

Murettekitav on asjaolu, et erialase hariduseta inimesi on 2021. aasta andmetel märkimisväärne hulk 25-35 aastaste (1163 inimest) ning 35-44 aastaste vanusegrupis (1576 inimest) ehk nende inimeste seas, kes on täna tööturul aktiivsed ning kelle kanda on suur osa maksutululaekumisest piirkonda. Tegemist on trendiga, mida käsitleb ka **riiklik haridusvaldkonna arengukava**. Seal on ühe kitsaskohana toodud välja süsteemse lähenemise puudumine riskirühmadesse kuuluvate (madal haridustase, eakad, hariduslik erivajadus jt) inimeste toetamiseks, sh majandussektorite muutuste korral. Samuti hariduslike erivajadustega inimeste üleminek tööturule, mis ei ole süsteemselt toetatud. Muutustega toimetulekuks on vajalik toetada pädevusi, hoiakuid, mis toetavad liikumist haridustasemete ja liikide vahel ning haridusest tööellu suundumisel. Ka Võrumaal puuduvad täna selleks süsteemsed lähenemised. Maakonnas on olemas erialase hariduse omandamiseks võimalused Võrumaa Kutsehariduskeskuses, ent madala haridustaseme ja erialase hariduseta inimesed ei jõua sellest hoolimata õppimisvõimalusteni.

Joonis 18. Võru maakonna 2021. a elanikkonna jaotus vanuse ja haridustaseme järgi (Statistikaamet, 2022)

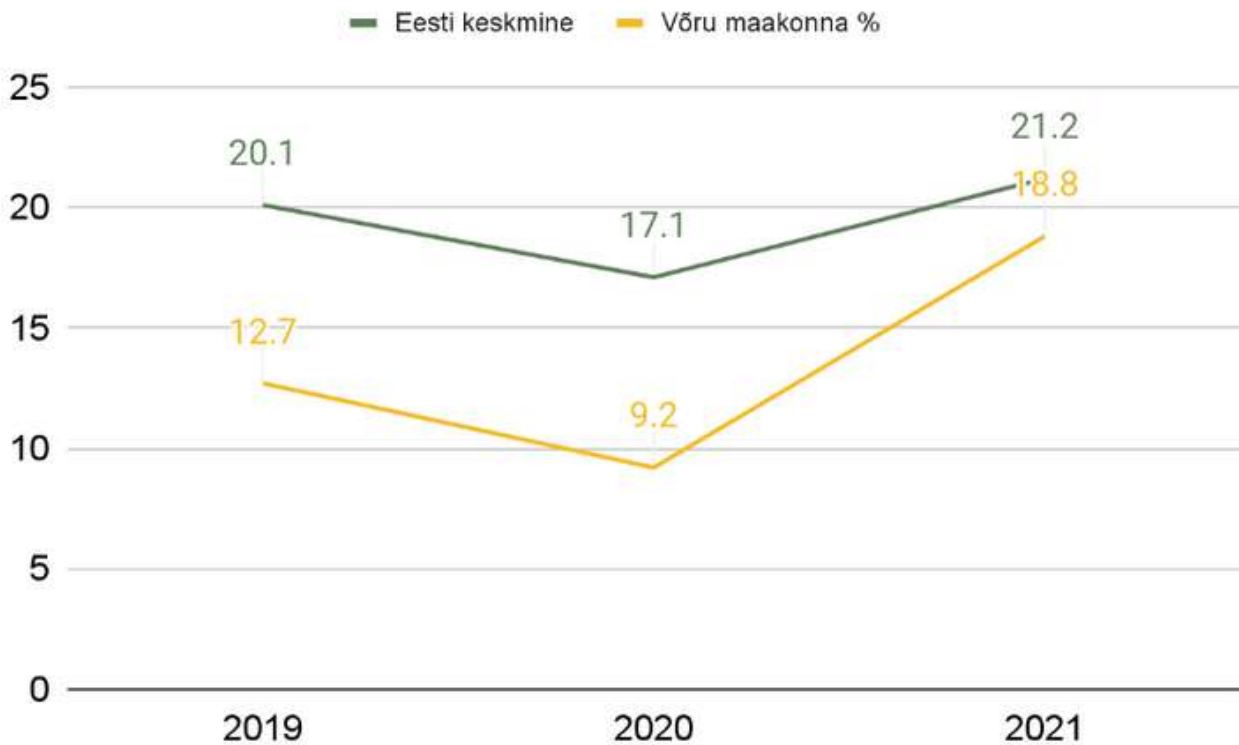
Paratamatult seab erialase hariduse puudumine piirangud ka tehtava töö profiili ning töötasu osas. Selles peitub tõenäoliselt osa vastusest, mis põhjustab piirkonnas suurt palga ebavõrdsust ning muudab tasuvate töökohtade loomise nimel tegutsemise oluliseks, ent üsna keeruliseks väljakutseks.

Vaadates Võru maakonna 25-64-aastaste inimeste osalemist elukestvas õppes, näeme, et Võru maakonna inimesed osalevad elukestvas õppes järjest aktiivsemalt. Näitaja on kasvutrendis ja 2021. aasta andmetel osales tasemeõppes või koolitusel viimase nelja nädala jooksul 18,8% 25-64-aastastest inimestest, mis on märkimisväärne tõus võrreldes varasemate aastatega. Trend liigub sarnases suunas võrrelduna Eesti keskmisega, kus eristub selgelt koroonaaasta mõju õppes osalemisega.

Elukestvas õppes osalemise protsent näitab, kui suur osa 25-64-aastastest on osalenud elukestvas õppes nii formaal kui mitte-formaalses ja informaalses õppes viimase nelja nädala jooksul.

Sellega paigutub Võrumaa võrrelduna teiste maakondadega keskmiste sekka (madalaim näitaja Raplamaal 14,9% ja kõrgeim Tartumaal 25,6%).

Joonis 19. Võru maakonna 25-64 vanusegrupi osalemine elukestvas õppes võrrelduna Eesti keskmisega (Statistikaamet, 2023)

Madal haridustase ja erialase hariduse puudumine on otseselt seotud nii sotsiaalvaldkonnas avalduvate probleemidega kui ka tööturгу ning ettevõtlust puudutavaga. Tööandjatel on järjest keerulisem leida töötajaid nii lihtsate operatsioonide ja tegevuste seotud töödele kui ka keerukamate ja kõrgemat lisandväärtust loovatele ametikohtadele. Mõjud avalduvad ka tervisenäitajates, mille kohaselt on madalama haridustasemega inimestel sageli madalam terviseteadlikkus ning sellest tulenevad ka kehvemad näitajad.

Kokkuvõte

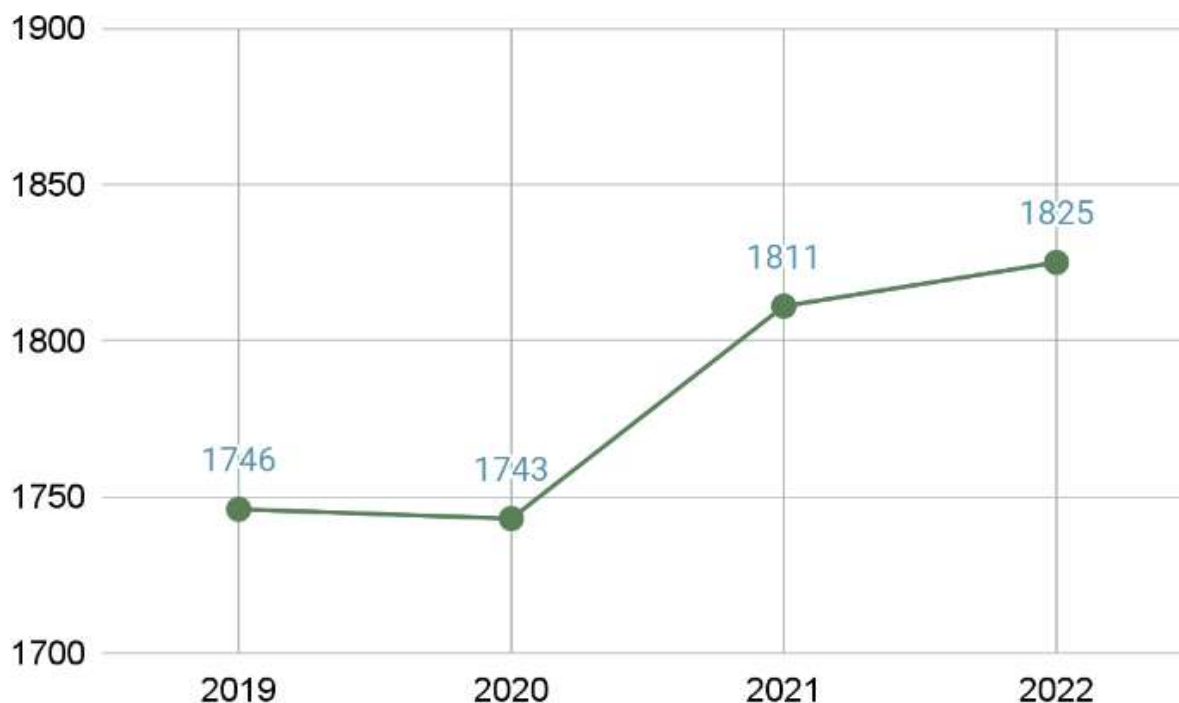
Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonnas elab pigem hajaasustusega piirkonnas rahvastik, mis on vananevas ja vähenevas trendis. Enim paistavad rahvastikuandmetest silma väljakutsetena kehvad tervisenäitajad ning erialase hariduseeta inimeste märkimisväärne osakaal tööealisest elanikkonnast. Rahvastiku elukvaliteeti mõjutab suhteliselt suur vaesuse ning puuetega inimeste määr, samuti ülalpeetavate arvu pidev kasv, millel on otsene mõju ka hoolduskoormusele (üldjuhul naiste) ning sealt edasi nende tööhõivele. Siinsed inimesed on üldjuhul hõivatud kõikide vanusegruppide lõikes, märkimisväärne on, et kasvanud on vanemaealiste osalus tööturul.

1.2

Tegevuskeskkonna kirjeldus

Tegevuskeskkonda kirjeldades on vaatluse all nii ettevõtluse valdkond kui ka kogukondade ja elanikkonna omaalgatuslik tegevus oma elukeskkonna kujundamisel.

Hajaasustuspiirkonna eripära kehtib ka siin, ettevõtlus on peamiselt koondunud valla keskuste ja Võru linna ümber - majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv on seal suurem kui äärealadel. Ettevõtete struktuur on ajas püsinud väga stabiilne - selgelt enim ettevõtteid tegutseb põllumajandussektoris, mis on maapiirkondadele omane. Järgnevad töötlev tööstus, ehitus ning jae- ja hulgikaubandus - kõik sektorid, mis on tavapäraselt töjõumahukad. Võru vald paistab silma majandusliku arengu vedurina - majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv on aasta-aastalt tõusnud ning on võrreldes Antsla ja Rõugega ka üldarvudes enam kui kaks korda suurem. Tegevuspiirkonda tervikuna võib iseloomustada samuti ettevõtluse elavnemisega viimastel aastatel, kus peale 2020. aastat on ettevõtete arv tõusutrendis.

Joonis 20. Ettevõtete arvu muutus tegevuspiirkonnas (Statistikaamet, 2022)

Enim on piirkonnas esindatud puidu- ja mööblitööstus, kaubandus, metallitööstus ning toiduainetööstus. Tuginedes analüüsile **“MTÜ Võrumaa Partnerluskogu arengustrateegia 2014-2020 tulemuslikkuse hindamine”**, toovad osapooled välja, et toimumas on suured muutused, kuna piirkonnas on oskustöölise nappus ning ettevõtteid liiguvad tootmise digitaliseerimise poole. Oma mõjusa jälje jättis tänasele tegevusele ka koroonapandeemiaga seonduv. See suunab tootmisettevõtteid tegema ümberkorraldusi, ühtlasi avab uusi võimalusi kodumaistele tootjatele. Tegemist on hoogsalt areneva sektoriga, mistõttu on **ettevõtluskeskkonnale vaja tegevuspiirkonna majanduselu elavdamise eesmärgil tähelepanu pöörata.**

Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonda iseloomustab majandusüksuste järgi eelkõige kuni 10 töötajaga tööandjate profiil. Osakaaluna kõige enam kuni 10 töötajaga majandusüksuseid asub Rõuge vallas, ent vahed Võru ja Antsla vallaga ei ole kuigi suured. 10-49 töötajaga paistab silma Võru vald, kus sellesse jaotusse liigituvaid majandusüksusi on 31. Kusjuures suurema kui 250 töötajaskonnaga ettevõtteid on vaid üks ja see asub Võru vallas.

Näitaja	Kuni 10 töötajat	10-49 töötajat
Antsla vald	96,4% ehk 380	3,0% ehk 12
Võru vald	96,2% ehk 952	3,1% ehk 31
Rõuge vald	97,4% ehk 557	2,3% ehk 13

Tabel 4. Statistikaamet, 2022. a. Majandusüksused töötajate arvu järgi

Kõikide tegevuspiirkonna omavalitsuste puhul on ettevõtete sünnimäär viimase nelja aastaga langenud - kõige rohkem Võru vallas ja kõige vähem Antsla vallas.

Kuigi enim on piirkonnas esindatud põllumajandus, töötlev puidu- ja mööblitööstus, kaubandus, metallitööstus ning toiduainetööstus, on Võrumaa maine ja kuvandi osas oluline tähtsus siinsel turismisektoril.

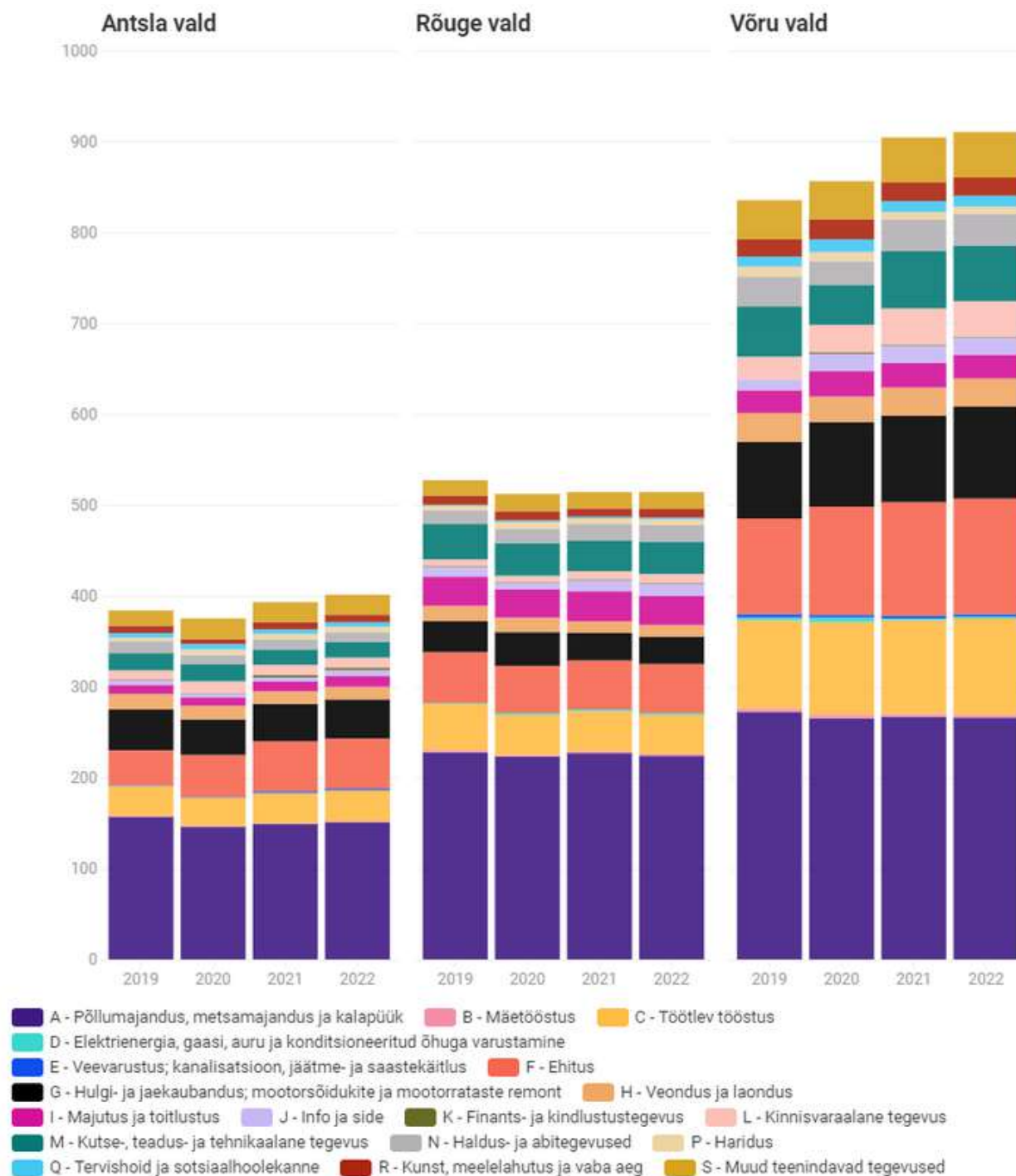
Turismiettevõtjaid tegutseb piirkonnas (Võrumaal, va Võru linnas ja Setomaa vallas) Võrumaa Arenduskeskuse 2022. aasta andmetele tuginedes hinnanguliselt 130 (majutuse, toitlustuse valdkonnas tegutsevad, samuti muuseumid ja aktiivse puhkuse pakkujad).

Majandusüksusteks loetakse ettevõtte, omavalitsus, osaühing, mittetulundusühing, aktsiaselts, sihtasutus.

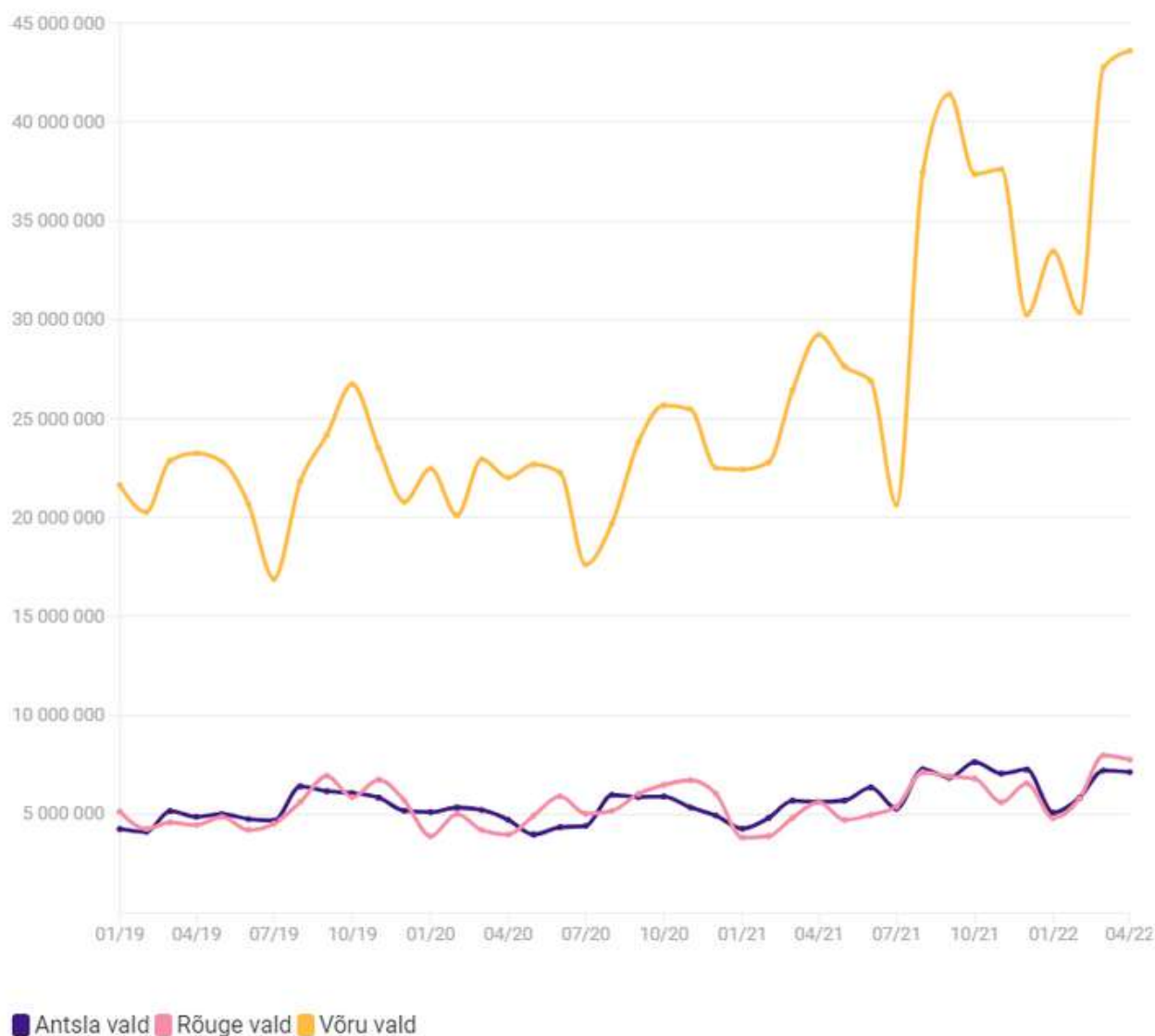

Turismiettevõtjate seas läbiviidud kaardistus (2022, BDA Consulting) toob välja, et ettevõtjad vajavad tuge klienditeekonna, majutusteenuse/toote ning toitlustusteenuse/toote arendamisel. Turismivaldkonna ettevõtjad on väljendanud muret külastajate motivatsiooni puudumise üle piirkonda reisida (vähe sündmusi ja tegevusi, mis piirkonda reisima meelitaks ning motiveeriks).

Joonis 21. Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv tegevusrühmas, 2019-2022. Allikas: Statistikaamet

Ettevõtete käibenumbrates eristub Võru vald majanduselu vedurina, ent ka seal on muutused olnud viimastel aastatel üsna järsud. 2021. a on Võru valla ettevõtetel hakanud paremini minema - käive on tõusutrendis. Seevastu Antsla ja Rõuge vald nii positiivseid tulemusi ei näita - käive on madalam kui Võru vallas, tugevat trendi käibe kasvu poole ei ole näha. Kuigi käibekasvu ja ettevõtete käekäiku üleüldiselt mõjutab majanduse olukord tervikuna, viitavad need andmed selgelt vajadusele toetada ettevõtjaid uuenduslikkuse loomisel, toodete või teenuste arendamisel ja lisandväärtuse loomisel, et tagada nende elujõulisus ja jätkusuutlikkus majanduslikes tõmbetuultes. Tuues siia juurde veel ka seosed Võrumaa suhtelise vaesuse näitajatega, on selge, et ettevõtete tootlikkuse toetamine vajab täiendavat tuge LEADER meetmete näol. Üksnes kasvava tootlikkusega ettevõtted suudavad oma töötajate palka ja omanike tulusid kasvatada.

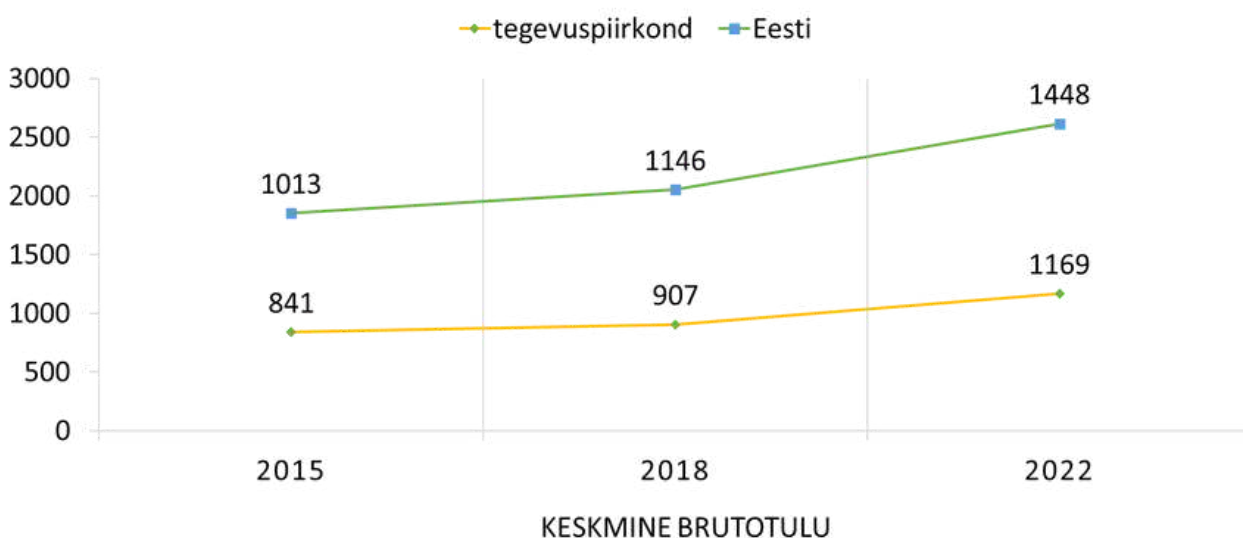

Joonis 22. Käive Võru, Antsla ja Rõuge valla ettevõtetes, eurodes, alates jaanuarist 2019.

Demograafiline tööturusurveindeks tegevuspiirkonnas on alla 1 (2021. a Statistikaameti andmetel 0,66), mis näitab potentsiaalset tööjõupuudust tulevikus - noori siseneb tööturule vähem kui vanemaelisi sealt lahkub.

Olukord on kõige keerulisem Antsla ja Rõuge vallas, vähem kriitiline Võru vallas, kuid kõikide valdade tööturusurveindeks jääb alla Eesti keskmisele juba alates 2018. aastast ning see olukord ei ole muutunud. Andmed näitavad, et olukord on isegi pisut süvenenud, mis omakorda viitab sellele, et tööjõu leidmisega on olnud raskusi ja jääb ka tulevikus olema raske, eriti võttes arvesse, et ettevõtlust on enim just tööjõumahukates tegevusvaldkondades.

Vaadates paralleelselt ettevõtluskeskkonnaga ka Võru tegevuspiirkonna keskmist tulu, siis selgub, et elanike aasta keskmine tulu on ca 15% madalam kui Eesti keskmine. Märkata on siiski, et tulu on kasvutrendis, kuid viimastel aastatel aeglasema tempoga Eesti keskmisest.

Joonis 23. Keskmine brutotulu võrdluses Eesti keskmisega tegevuspiirkonnas (Statistikaamet, 2022)

Sellest peegeldub vajadus pöörata enim tähelepanu mitte niivõrd töökohtade juurde loomisele, kuivõrd tasuvate töökohtade kujundamisele tegevuspiirkonnas, tagamaks ka eneseteostust pakkuvaid võimalusi tegevuspiirkonnas ning soodustades sinise elanikkonna jätkusuutlikkust ja püsivust eneseteostusele orienteeritud töötajaskonna näol.

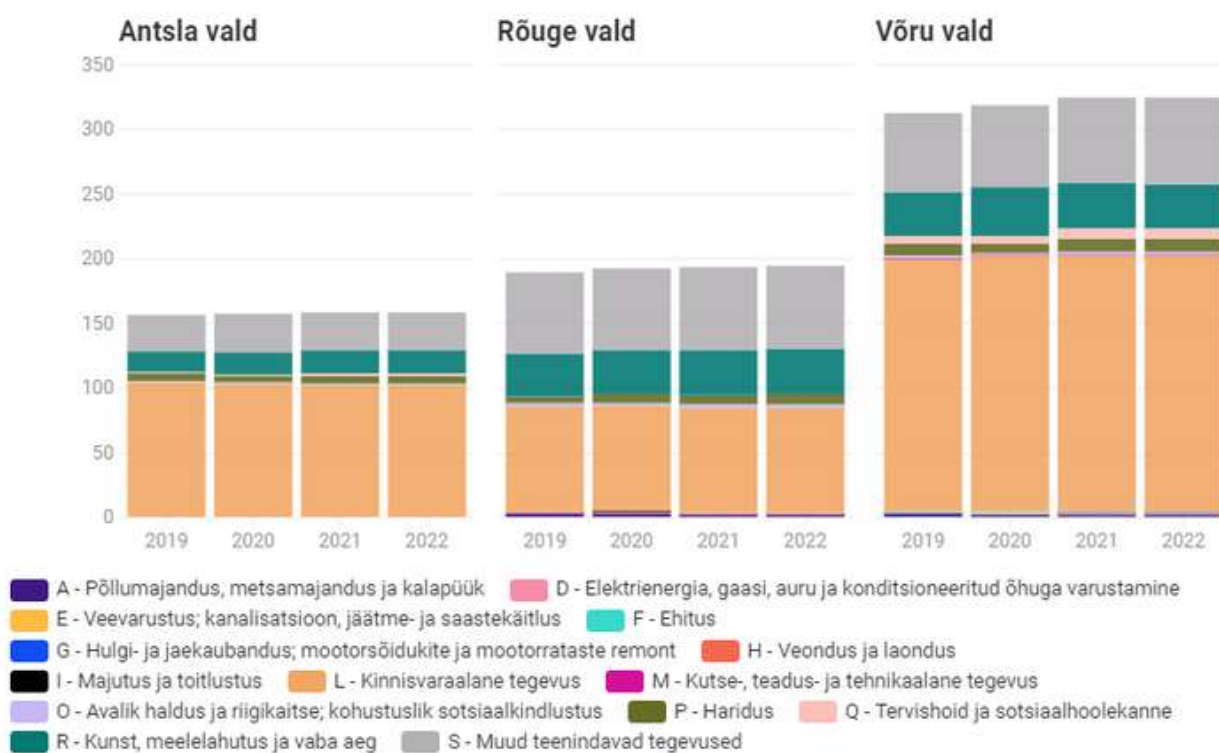
Tegevuskeskkonda mõjutavad hajaasustusega piirkonnas märkimisväärselt siinsed kogukonnad, ühendused ja organisatsioonid, mis on ellu kutsunud inimeste enda initsiatiivil ning mille tegevus on orienteeritud teatud valdkonna või piirkonna elu edendamisele. Mittetulundusühendus ja sihtasutusi on piirkonnas suhteliselt püsiv arv.

Näitaja	2019	2020	2021	2022
MTÜ-de ja SA arv tegevuspiirkonnas	657	667	675	676

Tabel 5. Statistikaamet, 2022

Mittetulundusühenduste ja sihtasutuste arv on tegevuspiirkonnas püsinud aastatel 2019-2022 suhteliselt stabiilsena, mis on üle-Eestiliselt samamoodi. 2022. aastal oli Antsla vallas 158, Rõuge vallas 194 ja Võru vallas 324 mittetulundusühendust ja sihtasutust. Kõige rohkem mittetulundusühendusi, kellel on ka oma tegutsemiskeskond kas renditavate või ühendusele kuuluva hoone näol olemas, Võru vallas.

Trendina on neid tekkinud juurde kõikides omavalitsustes, kõige rohkem Võru vallas (nelja aastaga on lisandunud 12 ühendust). Antsla valda on lisandunud kaks ja Rõuge valda viis. Tegevusvaldkondade lõikes on näiteks Võru valla puhul juurde tulnud kinnisvara alase tegevusega tegelevaid ühendusi (peamiselt korteriühistud), aga ka hariduse, tervise- ja sotsiaalhoolekande ning muu teenindava tegevusega tegelevaid ühendusi.

Allikas: statistikaamet • *Tegevusrühm hõlmab Võru, Antsla ja Rõuge valda, kusjuures piirkonna sisse ei kuulu endine Orava vald ning Misso vald.

Joonis 24. Majanduslikult aktiivsete mittetulundusühingute ja sihtasutuste arv tegevusrühmas, 2019-2022

Võru vallavalitsuse andmetel on Võru vallas küla- või seltsimaju viis: Loosi küla seltsimaja, Navi seltsimaja, Kungla seltsimaja, Kapera seltsimaja, Viitka seltsimaja. Erasisikutelt renditud ruumides toimub külaelu edendamine Järvere külas ning Roosu talu vabaajakeskuses. Väiksemates ruumides (korteri või mingi hoone osas) tegutseb Kurenurme külaselts, Osula külaselts. Sõmerpalu teenuskeskuses tegutseb Sõmerpalu külaselts. Juba külas on olemas hooajaliselt kasutatav varjualune ning külaplats.

Antsla vallavalitsuse andmetel on Antsla vallas kolm küla- või seltsimaja/ruumi: Kaika seltsimaja, Urvaste endine koolimaja ning Uue-Antsla rahvamajas väljarenditud ruumid (MTÜ Kakskülale).

Rõuge vallavalitsuse andmetel on Rõuge vallas kogukonnakeskusi 13. Eriti paistavad silma jahimeeste kogukonnad, mida on Rõuge vallas kaks - Viitina ja Ruusmäe jahimaja. Kogukonna- ja kultuurisündmuste korraldamisega tegelevad Plaani karjamõis, Kangsti külaseltsi maja, Nursi magasiait, Nursi külakeskus, Viitina mõis, Mägilaste motoklubi, Luutsniku külamaja ja Viitina kõrtsi küün. Eristuvad veel valdkondlikud kogukonnakeskused nagu Mooska talu, Rõuge kunstikoor ja Sänna kultuurimõis.

Mittetulundusühendustele on mõned vallad delegeerinud ka avaliku sektori ülesandeid, ent pigem on seda praktikat vähe. Näiteks Antsla valla puhul on Hauka Veloklubiga sõlmitud pikem leping spordivaldkonna tegevusteks, suusa- ja terviseradade korrashoiuks. Võru vald on delegeerinud pigem lühiajaliste lepingute raames rahvamajateenused Tsolgo Arendusühingule, Pindi kalmistu hoolduse Pindi Kirikule. **Tänane olukord pingelistes majandusnäitajate tingimustes on tõstatanud üha enam küsimusi erinevate renoveeritud ja taastatud hoonete kasutusest. Omavalitsuste poolt on aruteludele tuginedes tajuda valmisolekut käsitleda teenuste delegeerimise ja koosloome teemat põhjalikumalt. Valmisolek kogukondadega sisuliselt sellel suunal koostööd teha on tõusnud. Tegevuse vajalikkusele viitab ka SWOT analüüs, mille kohaselt iseloomustab kogukonnakeskusi suhteliselt vähene kasutus, ent võimalusena tuuakse välja erinevas vanuses elanikele eneseteostust toetavate tegevuste ja keskkonna kujundamist. See tõstatab vajaduse tegeleda kogukondade arendamisega ning keskenduda arukate külade lähenemisele ka Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonna kontekstis.**

Rahvastikutrende analüüsidest on ilmnenu teravalt terviseeteadega tegelemise vajadus, sellest lähtuvalt on siin ülevaade ka aktiivset liikumist. Spordirajatiste osas paistab tegevuspiirkond kindlasti heas mõttes silma, eriti Võru ja Antsla vald, kus rajatisi on tõepoolest palju. Võrreldes asustustihedusega on vähem spordirajatisi Antsla vallas Uue-Antsla, Vaabina ja Lümatu küla kandis, kuigi asustustihedus on seal üsna suur. Rõuge valla puhul paistab silma Mõniste küla, mis 179 elanike arvuga ei oma ühtegi spordirajatist. Suhteliselt levinud spordirajatised on spordisaalid, võimlad, aga ka välipalliväljakud, staadionid.

Erinevate spordirajatiste, asutuste kättesaadavust hindavad siinsed elanikud nii kultuurisündmuste, liikumisradade kui ka spordiasutuste* osas suhteliselt heaks. Spordiasutustena käsitletakse ujulaid, jõu- ja treeningsaale jms.

*Tervise Arengu Instituut, Maakonna tervise ja heaolu ülevaade, 2022 (andmed pärinevad Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringust)

Siiski on tähelepanu vääriv, et kõik näitajad on alla Eesti keskmisele, mis mõneti on arusaadav hajaasustuse ning maalise elustiili tõttu, ent vajab kindlasti tähelepanu erinevate kogukondlike algatuste ja investeeringute kavandamisel.

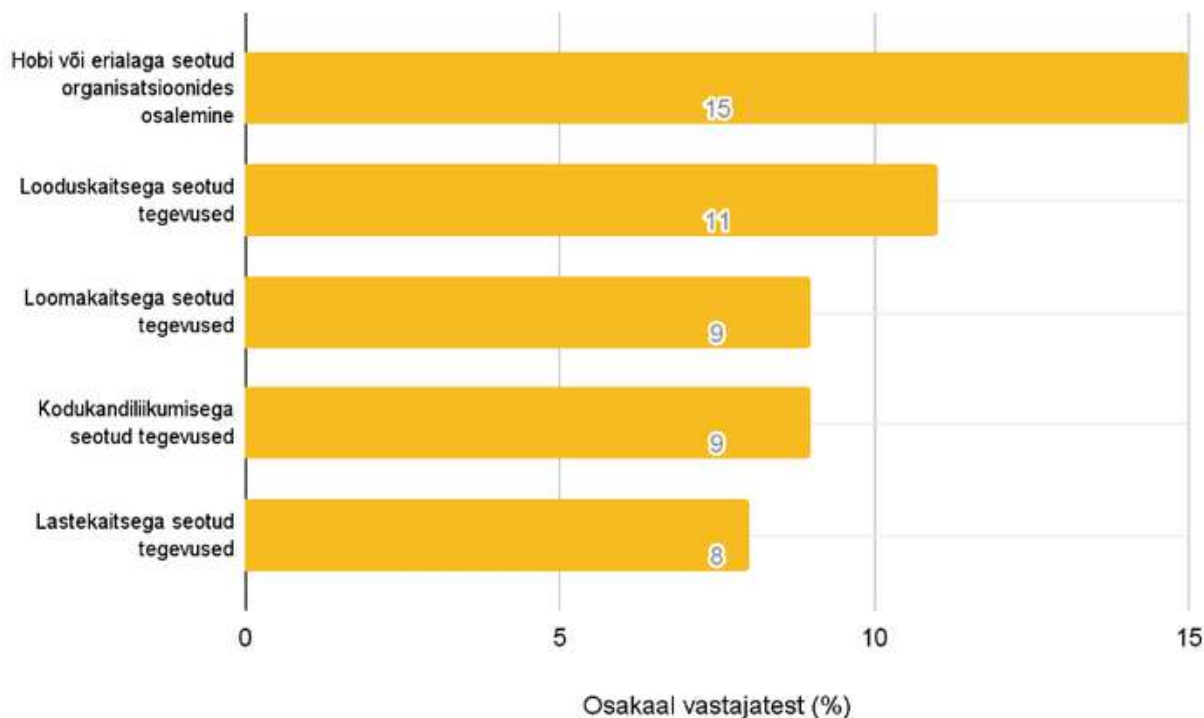
Näitaja	Võrumaa, 2022	Eesti keskmine, 2022	Vahe Eesti keskmisega
Hobitegevuse kättesaadavus (16-64 a)	36,7%	48,9%	12,2
Kultuurisündmuste kättesaadavus (16-64 a)	50,9%	67,3%	16,4
Liikumisradade kättesaadavus (16-64 a)	63,7%	70,9%	7,2
Spordiasutuste kättesaadavus (16-64 a)	42,5%	59,9%	17,4

Tabel 6. Võru maakonna tervise ja heaolu ülevaade (Tervise Arengu Instituut, 2022, viidatud "Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring")

Võru maakonnas tegutsemist tervikuna ilmestab tugev mõjutatus Vana-võromaa keele- ja kultuuriruumist. See omab mõju nii ettevõtluse, kogukondade kui ka omavalitsuste tegevusele, kujundades märkimisväärselt siinsete elanike identiteeti ning eripära. Võro murraku puhul on tegemist ühe suurema murdekeelega, mida oskab iga neljas (25%) siinse eesti emakeelega rahvastikust. 2021. aasta rahvaloenduse andmetel on võru keele oskajate arv 72 240 (ametlike andmetena avaldatud Võru murde oskajatest on lahutatud Seto murraku oskajad) ja seto keele oskajate arv 25 080. Väheneva ja vananeva rahvastiku tingimustes on oluline Vana-Võromaa keele- ja kultuuriruumi elemente säilitada ning toetada selle edasikandumist, püsimist ja arenemist.

Sidusa Eesti arengukavas 2021-2023 on välja toodud, et rahvastiku vananemisega võib suurendada nõudlus erinevate tervise- ja hoolekandeteenuste järele. Sellega seonduvate probleemide leevendamiseks on vaja järgmisel kümnendil enam tähelepanu pöörata meetmetele, mis toetaks inimese toimetulekut terve elukaare jooksul. Paindlik ja inimlik tugi parandab abivajajate elukvaliteeti, täiendab ametlikke sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid. See aitab ka edasi lükata abivajaduse süvenemist ja võimaldab inimesel ennekõike kodus toime tulla. Sellega seonduvalt muutub üha olulisemaks kogukonna ja vabatahtlike roll, kellel on võimalik pakkuda tuge tegevustes, mida sotsiaalteenused üldjuhul ei kata. Vabatahtlike abil ei saa lahendada ametlike sotsiaalteenuste ebapiisava kättesaadavuse küsimust, kuid vabatahtlike panus täiendab sotsiaalteenuseid.

Vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuringu järgi (2015, Praxis ja Kantar Emor)* saab öelda, et vanemaealised tunnevad end ühiskonna otsuste tegemisest pigem kõrvalejäetuna: 46% ei leia, et tema eakaaslasti kaasatakse ühiskonna erinevate otsuste tegemisse piisavalt. Mõne ühiskondliku organisatsiooni aktiivne liige on viimase 12 kuu jooksul olnud 19% vanemaealistest. Kõige enam kuulutakse huvialaringidesse/spordiklubidesse (6%) ning erialaühendustesse (5%). On märkimisväärne, et nimetatud uuringu andmetel koguni 45% 50–74-aastasatest elanikest on valmis senisest rohkem ühiskonda panustama.

Joonis 25. Vanemaealiste huvi ühiskonda vabatahtlikuna panustamisest (valdkonniti)

Kokkuvõte

Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkonna tegevuskeskkonda iseloomustab ettevõtluse vaatest üsnagi stabiilne toimimine. Enim on ettevõtjad mõjutatud Võru linna lähedusest, mis avaldub ka suuremates käibenumbrates. Kõige rohkem ettevõtjaid tegutseb põllumajandusega seotud tegevusaladel ning struktuurid on püsinud ajas stabiilsed. Trendina on näha, et tööjõupuuduse leevenemist oodata ei ole, vanemaid lahkub tööturult rohkem kui noori siseneb. Keskmise tööandjaprofiil piirkonnas on kuni 10 töötajaga majandusüksused, suuremaid tööandjaid on enim Võru vallas. Mittetulundusühendusi ja sihtasutusi on piirkonda lisandunud, peamiselt korteriühistute, hariduse, tervise- ja sotsiaalhoolekande valdkondades tegutsevate ühenduste näol. See viitab suhteliselt stabiilsetele kolmanda sektori organisatsioonidele piirkonnas, mis loob eeldused pikaajaliste kogemustega ühenduste ja kogukondade arenguhüppeks arukate külade lähenemise kaudu, samuti tegevusvõimaluste juurdeloomisel piirkonda (nt erinevatest vaba aja veetmise võimalustest hindavad siinsed elanikud kõige vähem kättesaadavaks hobitegevusi).